

Pouk odrskega govora

Selena Andrić

Tehnika govora

Beseda tehnika izvira iz grške besede *techné* in pomeni *umetnost, veščino*. Tehnika je torej način, kako nekaj početi; ko denimo govorimo o igri, je to skupina postopkov, uporaba sredstev zaradi ustvarjanja, izvajanja ali uresničevanja ciljev. Filozofsko lahko tehniko razlagamo z dveh vidikov: antropološko-instrumentalnega, po katerem tehnika pomeni skupino določenih postopkov in uporabo ustreznih sredstev, da bi dosegli cilje; in ontološkega, po katerem je tehnika sama sebi namen, *tehnika zaradi tehnike*. Tehnika je pri igri seveda igralčevo sredstvo, ki ga razvija, da bi dosegel izvajalske cilje in veščine, ne pa sredstvo, ki bi bilo samo sebi namen.

Na Akademiji za umetnost in kulturo v Osijeku pri pouku igre prevladuje tehnika Stanislavskega, bolj znana kot *psihotehnika*, po kateri se tehnika deli na – enako pomembni – notranjo in zunanjo tehniko. Notranja tehnika pomeni namensko rabo notranjih gibal psihičnega življenja – volje, čustev in mišljenja, s čimer se ustvarjanje pravzaprav začne, zunanja tehnika pa razvija tehnična sredstva – glas, govor in gib, s katerimi se to ustvarjanje artikulira. Razvijanje tehničnih sredstev obsega vaje, predavanja in seminarje pri pouku odrskega glasu, govora in giba. Pri tem delu je poudarek na pouku odrskega govora, ki ga podpirajo posebni predmeti, namenjeni poučevanju odrskega glasu.

Govor je praktična uporaba jezika, zvočna uresničitev jezika, ki je v rabi v komunikaciji in v miselnih procesih, v katerih je prisoten *tibi* ali *notranji govor*, za katerega so značilni drobni gibi govornega aparata. Osnovni deli govornega aparata so grlo (glasilke), sapnik, pljuča, prsni koš, prepona (diafragma) in resonančne votline – nosna, žrelna in ustna, čeprav je mogoče celotno telo in tudi okolico razumeti kot resonator, saj vplivata na oblikovanje zvoka. Kar zadeva odrski govor, sta, poleg drugega, pomembna postavitev glasu in govorno dejanje.

Postavitev glasu kot temelj govorne tehnike je način ustvarjanja tona s posebno namestitvijo žrelne in ustne votline; to je urjenje glasovnega organa za ustvarjanje tonov, intonacije, artikulacije idr. Začne se z nadzorom nad dihanjem, nad vdihom in izdihom, pri čemer se razvija zavest o mišičnih skupinah, ki sodelujejo v tem procesu. Pljuča se polnijo z zrakom, ki prepono potiska navzven in nato priteka do glasilk; tako nastane ton. Pri tem se čas za vdih skrajša, trajanje izdiha podaljša, žrelo spusti, spodnja čeljust pa sprosti. Vaje se najpogosteje izvajajo z glasovoma [s] in [m], zatem s samoglasniki ter s skupinami glasov in besed, naposled pa s celotnimi stavki (lomilci jezika – »brzalice«).

Izvajanje vaj poteka v različnih telesnih položajih in pod različnimi obremenitvami, da se lahko študenti naučijo ločiti delovanje celotnega telesa od delovanja glasovnega in govornega aparata. Tudi cilj postavitve glasu je ozaveščanje in razvijanje prozodičnih prvin, da lahko študenti kar se da dobro spoznajo svoj glas ter uporabljajo vse njegove izrazne možnosti in jih tudi kar najbolj razvijejo.

Prozodične prvine so stalne vrednosti glasu, vendar jih je mogoče posamič spreminjati. Imenujemo jih tudi *glasovne* ali *govorne konstante*, saj so združene nenehno prisotne v govoru, čeprav včasih ena od njih prevladuje (*dominanta*). Te prvine so glasnost, višina tona, intenziteta, tempo, ritem in barva glasu.

Glasnost je stopnja ozvočenosti govornega signala, pri čemer razlikujemo med šepetom, polšepetom in glasnim govorom. Pri igralcih je zelo pomembno urjenje razvijanja glasnosti, saj je treba na odru šepet in polšepet oblikovati veliko glasneje kot v vsakdanjem življenju, skupaj z nadzirano uporabo drugih konstant pa pravzaprav ustvariti vtis šepeta. Poleg tega lahko pretirana glasnost zaradi odrskih potreb pri neizurjenih igralcih povzroči trajne okvare glasilk, zato je treba pri urjenju glasu in govora nemara največjo pozornost nameniti prav ozaveščanju in razvijanju te prvine.

Intenziteta je moč, energija govora; količina zračnega toka na časovno enoto – večja je ta količina in krajši čas, večja je intenziteta. Značilna je za izražanje igralčeve čustvenosti pri igranju čustvenih vlog, saj se tudi v vsakdanjem življenju čustvenost pogosto kaže v neartikulirani obliki (vzdih, krčenje, kriki ipd.), zato skušajo igralci nekaj podobnega doseči tudi v igralskem izrazu, kar pri doseganju želene intenzitete povzroči napor za glasilke, to pa je lahko vzrok za hude okvare glasilk. Z vajo si je treba prizadevati, da z usklajenim krčenjem mišic, ki omogoča hitro in močno iztiskanje zračnega toka, zaobidemo glasilke. Pri govoru je ključno tudi razlikovanje med pomembnim in nepomembnim, med logičnimi poudarki, med posameznimi deli govorne izjave idr. Vodenje linije intenzitete pomeni, da se ne zadržujemo predolgo na isti stopnji, vendar tudi ne skačemo prehitro čez srednje stopnje, ne da bi pri tem razvijali potrebno logično gradacijo.

Višina tona določa število nihajev glasilk na časovno enoto – več nihajev pomeni višji ton. Sposobnost prepoznavanja višine tona ter uskladitev svojega glasu s to višino je posluš, ki je obenem prvo, kar preverjamo na sprejemnem izpitu za vpis na Akademijo za umetnost in kulturo v Osijeku. Seveda se pevski posluš razlikuje od govornega. Višina tona pri govoru je odvisna od jezika; v hrvaškem jeziku se melodija giblje od srednjega tona proti intonacijskemu vrhu, ki sovpada z naglašanim zlogom, od tam pa se spušča proti začetnemu srednjemu ali še nižjemu tonu.

Tempo je hitrost izmenjevanja glasovnih oziroma govornih enot; po tem se razlikujejo posamezni jeziki, pa tudi vsakdanji govor od odrskega. Hitrost govora mora biti v vlogi komunikacije. Pomembna sporočila, začetke in konce dejanj ter poante je treba izrekati počasneje, kot če gre za obdelovanje posameznih delov. Tempu je zelo blizu ritemu, zato ti konstanti pogosto omenjajo kot eno – tempo-ritem. Ritem je izmenjevanje

somernih enot. Somerne so, če se ujemajo po kakem ključnem določilu, po katerem jih je mogoče primerjati (nizko – visoko, tanko – debelo), ponavljajo pa se po bolj ali manj prepoznavnem obrazcu.

Barva glasu je značilnost posameznega glasu, nekakšna njegova osebna izkaznica. Sestavljata jo osnovni ton in vrsta alikvotnih tonov. To je nespremenljiva lastnost, zaradi katere je glas poseben in neponovljiv. Toda z dvigom grla ter s širokim odpiranjem ust, odmikanjem ustnic in usmerjanjem zraka na trdo nebo je mogoče doseči svetlejšo barvo glasu, s spuščanjem grla, zmanjševanjem ustne odprtine in umikanjem točke postavitve glasu nazaj pa je mogoče doseči temnejšo barvo glasu. Tudi pri tem je treba biti pazljiv in se izogibati pretiranemu naprežanju.

Po postavitvi glasu, s katero začnemo proizvajati ton, se je treba ukvarjati z *artikulacijo*, s tvorjenjem glasov, torej z razločnim in jasnim izgovorom. Glasovi se delijo na samoglasnike – pri njihovem izgovarjanju se pri glasilkah, ki nihajo, pojavijo ovire, od tam pa zračni tok prehaja neovirano, ter soglasnike, pri katerih so ovire večje. Pri oblikovanju glasov poleg omenjenih delov govornega aparata sodelujejo še nebo, jezik, zobje in usta. V zvezi z artikulacijo velja omeniti, da ne gre izključno za to, saj je močno odvisna od območja, znotraj katerega poteka izgovarjanje posameznih glasov: ali gre za naglašeni zlog ali ne, ali gre za logični poudarek ali ne, katere govorne konstante uporabljamo pri izgovarjanju. Upoštevati je treba še artikulacijsko svobodo. Odvisno od jezika, vendar tudi od posameznikovih fizičnih predispozicij lahko pride do govornih napak. Najpogostejše napake kandidatov na sprejemnih izpitih so: pretirano naprežanje – fizično nasilje nad glasovnimi in govornimi organi, ki jih urjenje ni pripravilo za tak napor; guturalnost ali grlenost – proizvajanje glasov je umaknjeno proti grlu, kjer sicer nastajajo samo glasovi [k], [g] in [h], kar se največkrat zgodi pri glasovih [r] in [l] ali pa pri čustvenem govorjenju; nazalnost ali nosljanje – zračni tok se pretežno usmerja na nos, kjer se sicer oblikujeta samo glas [n] in deloma [m], pri prehladu pride tudi do takega izgovarjanja glasov [b] in [p], o hudi obliki nazalnosti pa govorimo, kadar je izgovarjavi samoglasnikov dodan glas [n], kar je po vzoru nekaterih starih šol včasih v rabi za izražanje intelektualnosti; in kovinskost – pretirana zvonkost, za katero sta značilni nenadzorovana višina in enodimenzionalnost, pravzaprav odsotnost alikvotnih tonov, ki bi ublažili osnovni ton. Odvisno od starosti in vrste govorne napake kandidata na sprejemnem izpitu zavrnemo ali ga napotimo k logopedu, pri pouku odrskega govora in glasu pa svetujemo nekatere vaje, ki so mu v pomoč pri odpravljanju napake.

Naslednja stvar, ki ji je treba pripisati velik pomen, je *naglaševanje* posameznih zlogov v besedah. Standardni hrvaški jezik razlikuje med štirimi osnovnimi naglasi – kratkim padajočim, kratkim rastočim, dolgim rastočim, dolgim padajočim – in ponaglasno dolžino. Pri določanju pravilnega naglasa so vsekakor v pomoč pravila, ki pravijo, da so lahko na prvem zlogu dvozložnih in večzložnih besed vsi štirje naglasi, da na zadnjem zlogu ne more biti naglasa (razen pri tujih besedah), da je lahko na srednjem zlogu

večzložnih besed samo rastoči naglas, na enozložnih pa samo padajoči. Študenti pri pouku vadijo naglaševanje tako, da besede primerjajo s primernimi besedami za vsak posamezni naglas (*žena* – kratki rastoči, *kiša* – kratki padajoči, *majka* – dolgi padajoči, *ruka* – dolgi rastoči), da izgovarjajo dano besedo z vsakim od štirih naglasov in ugotavljajo, kateri od njih je pravilen, ipd.).

Predmeti s področja odrskega govora

Pouk odrskega govora na Akademiji za umetnost in kulturo v Osijeku, ki smo ga na kratko opisali, je razdeljen na šest predmetov na dodiplomskem in dva na podiplomskem¹ študiju. Vsi predmeti so obvezni.

Govor 1: postavitve glasu

Pouk poteka v prvem letniku in obsega 30 ur, in sicer po 2 uri na teden v zimskem semestru. Sestavlja ga 15 ur predavanj in 15 ur seminarja. Glas je eno od tehničnih sredstev, ki jih igralec uporablja pri svojem delu, zato ga je zelo pomembno najprej spoznati ter se ga nato naučiti negovati in varovati, naposled pa tudi izboljšati njegovo kakovost, kar se začne prav s tem predmetom. Študenti med skupinskim in individualnim delom prek vaj za sproščanje telesa, dihanje, fonacijo in artikulacijo spoznajo trenutno stanje svojega glasu. Cilj predmeta je naučiti se temeljne tehnike pri uporabi in varovanju glasu, prebuditi zavest o sproščenem, vendar dejavnem telesu, zavest o dihanju in nastajanju glasu ter njegovem odzvanjanju, o organih, ki sodelujejo pri izgovarjanju, vse to z raznovrstnimi vajami za glas in artikulacijo, oblikovati pa je treba tudi zavest, da jih je pomembno izvajati vsak dan. Po opravljenem izpitu je študent sposoben uporabljati svoj glas brez nepotrebnega naprezanja glasilk ter ga varovati in razvijati njegove zmožnosti. Iz ponujenih vaj, ki jih opravljajo ves semester, si študenti oblikujejo lasten trening glasu, ki ga izvajajo ves čas študija, pa tudi pozneje. V okviru tega predmeta še ni dela z besedilom, ocena pa je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Govor 2: zborna izreka in heksameter

Pouk predmeta poteka v poletnem semestru prvega letnika in obsega 60 ur vaj, in sicer po 4 ure na teden. Zborna izreka in heksameter študenta pripravita na skupno delo, v tem primeru govor. Študenti ozaveščajo odnos s partnerjem, poslušanje partnerjeve intonacije, da bi v skupnem govoru dosegli umetniško celoto. Pri tem predmetu se

1 Na Akademiji za umetnost in kulturo v Osijeku uporabljajo izraza: preddiplomski in diplomski študij.

študenti spoznajo s heksametrom in z osnovnimi stopicami: jamb, trohej in daktil. Učijo se prepoznavati logični poudarek ter organizirati dihanje in izgovarjavo, namen tega pa je natančno in pravilno naglaševanje. Delajo z odlomki iz Vergilove *Eneide*; pri tem vsak študent dobi del, ki ga govori individualno, ter dele, ki jih študenti govorijo v manjših skupinah ali vsi skupaj. Ocena je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Govor 3: pripovedovanje in ljudsko pesništvo

Pouk poteka v zimskem semestru drugega letnika dodiplomskega študija in obsega 60 ur, od tega 30 ur predavanj in 30 ur vaj. Predmet študente usposablja za uporabo glasovnega aparata, njegov namen pa je obvladovanje miselnih procesov pri govornem delovanju. Študente pripravlja za delo z besedilom ter razumevanje govora in besedila. Delajo z izbranimi hrvaškimi ljudskimi epskimi pesmimi, ljudskimi lirskimi pesmimi in ljudsko pripovedko. Pri tem spoznavajo kulturološko, zgodovinsko in umetniško naravo izbranih besedil. Zatem se ukvarjajo z naglaševanjem besedila in z vsebino, čemur sledi podrobna analiza zgradbe besedila, njegovih odlomkov in miselnih celot ter govorne dejavnosti, s katero se doseže izvedba. Študenti se spoznajo z epskim desetercem, verzom hrvaških ljudskih epskih pesmi, ter nadaljujejo učenje verzifikacije, s katerim so začeli v predhodnem semestru. Še naprej jih spodbujamo k ukvarjanju s postavitvijo glasu in z artikulacijo. Študenti samostojno interpretirajo pripovedko ter jo obogatijo z dodatnimi zvoki, kar spodbuja njihovo ustvarjalno in domišljijško uporabo glasu, pa tudi z gibom, mimiko in gestikulacijo, po potrebi ob pomoči subtilnih mentorjevih napotkov. Ocena je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Govor 4: verz²

Pouk predmeta poteka v poletnem semestru drugega letnika dodiplomskega študija in obsega 60 ur, od tega 30 ur predavanj in 30 ur vaj. Študenti ozaveščajo praktično uporabo predstavljenih tematskih celot, povezanih z govornim dejanjem, spoznavajo različne tehnike za uporabo glasovnega in govornega aparata ter obvladujejo miselne procese pri govornem delovanju. Vsak študent dobi po en spev Dantejevega *Pekla*, ki ga ves semester pripravlja za izvedbo na izpitu. Najprej se spozna s časom, v katerem je delo nastalo, zatem pa še z besedilom – z vsebino in s tehničnimi določili, z verzom, rimo, s terciniami in z drugimi značilnimi potezami besedila. Študenti ob mentorjevi pomoči obvladujejo posebnosti izgovarjanja verznege besedila ter iščejo primerne govorne rešitve za posamezne miselne celote, da bi ustvarili natančno interpretacijo, pri poslušalcih pa dosegli

2 Na Akademiji za umetnost in kulturo v Osijeku uporabljajo izraz: vezani verz.

razumevanje. Ocena je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Govor 5: dialekti

Pouk poteka v zimskem semestru tretjega letnika dodiplomskega študija in obsega 60 ur vaj. Predmet obravnava naglaševanje besedil, zapisanih v enem od treh dialektov hrvaškega jezika (štokavski, čakavski, kajkavski). Študenti navadno dobijo eno besedilo s svojega govornega območja in eno v dialektu, ki jim je tuj. Delo je tematsko: žanrska analiza izbranih dramskih besedil, najpogosteje Krleževih *Balad Petrice Kerempuha* ali *Slavonskih cerkvenih prikazovanj* Velikanovića in Tomikovića. Pedagoško delo s študenti poteka individualno in skupinsko, njegov namen pa je doseči umetniške stvaritve, zlasti pa preučevanje in obvladovanje dialektov. Ocena je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Govor 6: govorjenje umetniške proze

Pouk predmeta poteka v šestem oz. zadnjem semestru dodiplomskega študija igre in lutkarstva ter obsega 30 ur predavanj in 30 ur vaj. Predmet obravnava preučevanje različnih žanrov, kot so roman, zgodba, novela in druge. Študenti najpogosteje delajo s Krleževimi dramami *V agoniji*, *Gospoda Glembajevi* in *Leda*. Pri tem gre pretežno za prizore za dva igralca, v katerih študenti ob minimalni mizansceni in scenografiji (miza, stoli) prek govornega delovanja in miselnih celot obvladujejo partnerske odnose in večino govorjenja proznih besedil, da bi tako dosegli umetniško vrednost govora. Študenti neredko razvijajo like in ustvarjajo vloge – tako kot pri predmetih iz igre. Ocena je rezultat dejavnosti pri pouku, praktičnih nalog (predstavitve, vaje ipd.), kolokvijev ter zaključnega javnega in skupinskega izpita.

Umetnost govora 1 in 2

Na podiplomskem študiju Igre in lutkarstva poteka pouk dveh predmetov s področja odrskega govora, katerih namen je povezovanje vsega naučenega in njegova praktična uporaba pri obravnavi danega besedila. Predmet Umetnost govora 1 se pretežno navezuje na besedilo, ki ga študenti v tem semestru obravnavajo v okviru predmeta Igra, pri čemer se usmerjajo na naglaševanje in govorno dejanje ter njune motive in cilje. Umetnost govora 2 je poseben podiplomski izpit iz govora, pri katerem študent sam izbere besedilo ali besedila v trajanju 30 do 45 minut ter jih interpretira, pri čemer uporablja znanje, pridobljeno med celotnim študijem.

Predmeti s področja glasu

Predmeti, ki študente dodatno usposobijo za delo z glasom in govorom, so: Glas: odrsko v glasu, Glas: gib v glasu, Glas: preobrazbe glasu, Glas: odrsko petje, Glas: dolgotrajno izvajanje in Glas: glas lutke. Z njimi razvijajo odrskost v svojem glasu ter njegovo delovanje in energijo, svoj glas pa preobražajo za različne like, nežive predmete, čustva in razpoloženja. Negujejo glasovno večino ter dosežajo njene skrajne meje, tako da lahko izvedejo vsako govorno nalogo katerega koli lika, ki ga bodo kdaj igrali.

Sklep

Poučevanje odrskega govora je vsak semester razdeljeno na posebne predmete, ki naj študente usposobijo za kar najboljšo uporabo glasovnega in govornega aparata za katero koli besedilo iz katerega koli obdobja. Študenti v okviru teh predmetov spoznajo svoj glas, vadijo dihanje ter se učijo uporabljati svoj govorni aparat in izpopolnjujejo svoj govor. Učijo se tudi slovnico hrvaškega standardnega jezika, predvsem naglaševanje in verzifikacijo, odvisno od besedila, ki ga obravnavajo v posameznem semestru.

Viri in literatura

- BERRY, Cicely, 1997: *Glumac i glas*. Zagreb: AGM, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa.
- Hrvatska enciklopedija*. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22886> (Dostop: 22. 3. 2019).
- Izvod iz studijskog programa preddiplomskog studija (BA) glume i lutkarstva UAOS, točka 5. Popis kolegija i nastavnika i točka 6. Detaljan opis kolegija, 2015. Osijek.
- Izvod iz studijskog programa diplomskog studija (MA) glume i lutkarstva UAOS, točka 5. Popis kolegija i nastavnika i točka 6. Detaljan opis kolegija, 2015. Osijek.
- Leksikon radija i televizije*. <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/i/impostacija-glasa/> (Dostop: 22. 3. 2019).
- LINKLATER, Kristin, 2006: *Freeing the Natural Voice*. Hollywood: Drama Publishers, an Imprint of Quite Specific Media Group Ltd.
- STJEPANOVIĆ, Boro, 2005: *Gluma III. Igra*. Novi Sad: Sterijino pozorje, Podgorica: Univerzitet Crne Gore.